

УДК 347.2

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Потапенко Сергій Анатолійович

доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»,
доцент кафедри цивільного, господарського та трудового права
Академія праці, соціальних відносин і туризму;
адвокат

Potapenko Serhii

PhD in "Law", Associate Professor of the
Department of Civil, Economic and Labor Law
Academy of Labour, Social Relations and Tourism;
Lawyer

ORCID: 0000-0003-3447-5971

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-7-11243

РЕАЛІЇ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

REALITIES OF COMPENSATION FOR DAMAGE CAUSED BY MILITARY AGGRESSION OF RUSSIAN AGAINST UKRAINE

Анотація. Вступ. Триваючий широкомасштабний збройний напад РФ на суверенну та незалежну Україну із застосуванням забороненої міжнародними конвенціями зброєю із широкою зоною ураження, обстріли з важкої артилерії, запуски ракет і авіаудари поблизу густонаселених населених пунктів по житловим об'єктам, лікарням, пологовим будинкам, спричинили масові жертви, каліцтво, завдання шкоди здоров'ю людей, а також спричинили значну матеріальну і моральну шкоду на безпрецедентному рівні.

Метою дослідження є аналіз дієвості міжнародних та національних механізмів відшкодування шкоди, завданої військовою агресією РФ проти України, а також формулювання пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства по даному питанню.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є міжнародні договори та національні нормативно-правові акти, що регулюють механізми відшкодування шкоди, завданої військовою агресією РФ проти України, рішення Європейського суду з прав людини, правові позиції Верховного Суду, а також публікації зарубіжних та вітчизняних правників на дану тему дослідження.

У дослідженні використані загальнонаукові та спеціально-наукові методи наукового пізнання: герменевтичний, порівняльно-правовий, формально-логічний, системного аналізу, правового моделювання.

Результати. У статті досліджені міжнародні та національні механізми відшкодування шкоди, завданої фізичним та юридичним особам збройною агресією РФ проти України. Констатовано, що оскільки РФ порушує всі принципи та норми міжнародного права, не визнає своєї вини у розпочатій війні проти України, денонсувала Європейський суд з прав людини та перестала бути його стороною з 16.09.2022 року, а також не визнає рішення Міжнародного кримінального суду, то наразі застосування міжнародних механізмів відшкодування шкоди, завданої військовими діями РФ проти України є малоефективним.

Виокремлено національні судові та позасудові способи відшкодування шкоди, завданої війною. Проаналізовано правові позиції Верховного Суду у справах за позовами фізичних та юридичних осіб про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої військовими діями РФ. Підкреслено важливість забезпечення створення дієвого механізму виконання прийнятих судових рішень за рахунок майна РФ. Аргументовано на застосуванні спочатку позасудових способів відшкодування шкоди, завданої війною.

Здійснено класифікацію національних механізмів відшкодування шкоди, завданої військовою агресією РФ на судові та позасудові. Звернуто увагу на не достатній розмір максимальної межі грошової компенсації не більше як 300 тис. грн. за один зруйнований об'єкт. Наголошено на необхідності підвищення максимальної межі розміру грошової компенсації до 500 тис. грн. у зв'язку з чим рекомендовано внести відповідні зміни до чинного законодавства України.

Перспективи. Триваюча в Україні війна є потенційною загрозою для нових жертв серед населення, руйнування їхнього майна, завдання моральної шкоди, тож проблематика створення дієвих механізмів відшкодування шкоди, завданої військовою агресією РФ проти України є особливо актуальною, що обумовлює подальші наукові розвідки на дану тему.

Ключові слова: цивільне право, відшкодування шкоди, матеріальна шкода, моральна шкода, майно, військова агресія, механізми відшкодування військових збитків.

Summary. Introduction. A long -scale armed attack of the Russian Federation on sovereign and independent Ukraine with the use of prohibited by international conventions with a wide area of lesions, shelling of heavy artillery, launch of missiles and air strikes near densely populated settlements on residential sites, hospitals, maternity hospitals, maternity hospitals, maternity hospitals. caused significant material and moral harm at the unprecedented level.

The purpose of the study is to analyze the effectiveness of international and national mechanisms of compensation for damage caused by military aggression of the Russian Federation against Ukraine, as well as the formulation of proposals for improving the current legislation on this issue.

Materials and methods. The research materials are international treaties and national normative legal acts governing the mechanisms of compensation for damage caused by the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, the decision of the European Court of Human Rights, the legal positions of the Supreme Court, as well as the publication of foreign and domestic lawyers on this topic of research.

The study uses general scientific and special scientific methods of scientific knowledge: hermeneutic, comparative-legal, formal-logical, system analysis, legal modeling.

Results. The article examines international and national mechanisms of compensation for damage caused to individuals and legal entities by armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. It is stated that since the Russian Federation violates all the principles and rules of international law, it does not admit its guilt in the war against Ukraine, has denied the ECtHR and ceased to be its party from 16.09.2022, and does not recognize the decision of the International Criminal Court, now the use of international mechanisms for compensation for damage caused by the military actions of the Russian Federation against Ukraine is ineffective.

National judicial and extrajudicial ways of compensation for damage caused by war are distinguished. The legal positions of the Supreme Court in cases of claims of individuals and legal entities on compensation of material and moral damage caused by the military actions of the Russian Federation are analyzed. The importance of ensuring the creation of an effective mechanism for execution of court decisions at the expense of property of the Russian Federation is emphasized. It is reasoned on the application of initially extrajudic ways of compensation for the damage caused by war.

Classification of national mechanisms of compensation for damage caused by military aggression of the Russian Federation on judicial and extrajudicial. Attention is not given to the maximum amount of monetary compensation not more than 300 thousand UAH. for one destroyed object. The need to increase the maximum amount of monetary compensation is up to UAH 500 thousand. In connection with which it is recommended to contribute the relevant Zimons to the current legislation of Ukraine.

Perspectives. The ongoing war in Ukraine is a potential threat to new victims among the population, the destruction of their property, the task of moral harm, so the problem of creating effective mechanisms for compensation for damage caused to military aggression against Ukraine is especially urgent, which causes further scientific intelligence on the subject.

Key words: civil law, compensation for damage, material harm, moral harm, property, military aggression, mechanisms of compensation for military losses.

Постановка проблеми. Широкомасштабний збройний напад російської федерації (далі — РФ) на суверенну та незалежну Україну із застосуванням забороненої міжнародними конвенціями зброєю із широкою зоною ураження, обстріли з важкої артилерії, запуски ракет і авіаудари поблизу густонаселених населених пунктів, часто вибіркового характеру по житловим об'єктам, лікарням, пологовим будинкам та іншим, спричинили масові жертви серед цивільних осіб, військовослужбовців Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, каліцтво, завдання шкоди здоров'ю людей, а також завдали матеріальної і моральної шкоди на безпрецедентному рівні. Слід враховувати, що загибель і каліцтво громадян України, а також пошкодження їхнього житла та іншого майна відбувалися як у періоди проведення

державою з 2014 року Антитерористичної операції, Операції об'єднаних сил, та з часу оголошення воєнного стану — з 24.02.2022 року.

Нормативно під збройною агресією розуміється застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України, як-то вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України [1, ст. 1] та інші, передбачені законом випадки. Збройна агресія країни-окупанта, яка розпочалася 24.02.2022 року, постановою Верховної Ради України від 14.04.2022 року № 2188-IX визнана геноцидом Українського народу [2].

Акти насильства, вбивства людей, нелюдське поводження, незаконні ув'язнення, безпідставне знищення майна під час збройного конфлікту є по-

рушенням міжнародного гуманітарного права, покликаного захистити осіб, які не беруть участі або припинили брати участь у воєнних діях, включаючи цивільних осіб та військовополонених. Усталеним принципом звичаєвого міжнародного права є зобов'язання держав щодо «повного відшкодування» за порушення норм міжнародного гуманітарного права та ключовим елементом для забезпечення справедливості та відновлення прав жертв. Постраждалі від збройного конфлікту мають право на ефективний правовий захист та відшкодування шкоди від будь-якої держави, відповідальної за міжнародно протиправні дії, в тому числі і від РФ. Відшкодування може включати компенсацію за завдані фізичні та психологічні травми, втрату заробітку, завдання матеріальної та моральної шкоди.

Відповідно до ч. 9 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на РФ як на державу, що здійснює окупацію [3]. При цьому держава Україна всіма можливими засобами сприяє відшкодуванню матеріальної та моральної шкоди країною-окупантом.

Для вирішення даного питання міжнародними партнерами прийняті нові рішення, на національному рівні приймаються нові нормативно-правові акти, вносяться зміни до чинних, також відбувається формування судової практики щодо відшкодування шкоди, завданої військовими діями РФ, хоча не в повній мірі забезпеченим наразі є механізм виконання судових рішень, що набрали законної сили. Тож, проблематика відшкодування шкоди, завданої воєнним конфліктом з РФ в Україні, наразі є однією з обговорюваних у колі науковців, громадських діячів, правників, політиків, що обумовлює науковий інтерес до дослідження цієї проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики відшкодування шкоди, завданої військовими діями РФ проти України стали предметом наукових розвідок С. Шрамко [4], Л. Василенка, А. Бучинської [5], Н. Квятківської [6], А. Блага, О. Мартиненко [7], С. Яковлева [8], Л. Моффета [9], А. Кошмана [10] та інших. Попри велику кількість публікацій на дану тему, створення ефективного механізму відшкодування шкоди, завданої військовою агресією РФ проти України в умовах воєнного стану та у повоєнний період є особливо актуальним, що обумовлює подальші наукові розвідки на дану тему.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є аналіз дієвості міжнародних та національних механізмів відшкодування шкоди, завданої військовою агресією РФ

проти України, а також формулювання пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства по даному питанню.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж приступити до аналізу обраної нами теми слід визначити понятійний апарат нашого дослідження. За юридичним енциклопедичним словником поняття «шкода» (від давньонімецького — втрата, збиток) в загальнотеоретичному розумінні визначається як зменшення або знищення майнової, немайнової чи іншої сфери потерпілого. В цивільному праві розрізняється майнова і моральна (немайнова) шкода. Під майновою шкодою слід розуміти будь-яке зменшення чи знищення майнового суб'єктивного права, охоронюваного законом інтересу чи майнового блага, що спричиняє втрати у потерпілого. Така шкода відшкодовується або шляхом компенсування завданих збитків, або в натурі. Разом з тим від поняття «майнова шкода» слід відрізнити поняття «майнові збитки», які є економічним (вартісним, грошовим) еквівалентом завданої майнової шкоди (до них відносять втрати, що їх особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі; витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода)). Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі. Поняттям «моральна (немайнова) шкода» охоплюються втрати немайнового характеру внаслідок моральних та/чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Також розрізняють поняття моральної та немайнової шкоди. Відмінність між ними полягає в тому, що моральна шкода може бути завдана виключно фізичній особі, оскільки саме вона як біопсихосоціальна істота здатна переживати моральні та фізичні страждання. В свою чергу під поняттям «немайнова шкода» розуміють шкоду, заподіяну юридичній особі, тобто це втрати немайнового характеру, що сталися через приниження її ділової репутації, посягання на фірмове найменування, товар, знак, виробничу марку, розголошення комерційної таємниці, а також вчинення дій, спрямованих на зниження престижу чи підрив довіри до її діяльності [11].

Згідно з ч.ч. 1, 2 ст. 1166 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала [12]. При цьому, особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини. Шкода, завдана каліцтвом,

іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок непереборної сили, відшкодовується у випадках, встановлених законом (ч. 3 ст. 1166 ЦК України [12]).

Згідно з ст. 23 ЦК України фізичний біль і страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; душевні страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів, завдають особі моральної шкоди [12]. Моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, крім випадків, встановлених ч. 2 цієї статті (ч. 1 ст. 1167 ЦК України [12]).

За час війни цивільне населення України зазнало катувань, жорстокого поводження з боку військових РФ — ударів кулаками, ногами, прикладами автоматів, удушення, ударів електричним струмом, пострілів гумовими кулями, порізів ножем; закриття в «печі» часто призводило до тяжких травм; були й численні випадки сексуального насильства над дітьми, жінками та чоловіками. З цього приводу правоохоронними органами України розпочато безліч кримінальних проваджень за воєнні злочини по фактам порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України (далі — КК України [13])), за застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК України [13]), у яких складно визначити конкретну особу, винну у вчиненні цього та інших злочинів.

Порушення законів та звичаїв війни, вчинення яких призводить до завдання шкоди здоров'ю особи чи до її смерті В. Гудій скомпонувала наступним чином: вбивство цивільної особи; тортури, нелюдське поводження з цивільною особою; заподіяння сильних страждань та/або серйозних тілесних ушкоджень та/або шкоди здоров'ю цивільній особі; здійснення нападу невибіркового характеру, що зачіпає цивільне населення чи цивільні об'єкти, коли відомо, що такий напад стане причиною великої кількості смертей, поранень серед цивільних осіб; зґвалтування цивільної особи та інші форми сексуального насильства, примусова вагітність або стерилізація; умисне вчинення дій, спрямованих на голодування цивільного населення як способу ведення війни шляхом позбавлення цивільного населення необхідних для виживання предметів, зокрема умисне створення перешкод для надання допомоги; знищення населених пунктів, що не викликане військовою необхідністю; здійснення збройних нападів на організовані гуманітарні коридори тощо [14].

Воєнні злочини є предметом розслідування в кримінальних провадженнях, в яких також можна заявляти цивільний позов про відшкодування завданої матеріальної та моральної шкоди. Тож на практиці наявна можливість відшкодування шкоди, завданої військовими діями життю та здоров'ю громадян у межах кримінального провадження або ж за окре-

мим цивільним позовом. Однак проблемою є те, що в національному законодавстві наразі відсутній механізм щодо відшкодування шкоди, завданої життю і здоров'ю саме цивільної особи внаслідок військових дій країни-агресора.

З цього приводу С. Яковлева зазначає, що кримінальне законодавство є ефективним механізмом збору і фіксації доказів не тільки щодо вчинених РФ кримінальних правопорушень, але й щодо заподіяної ними шкоди. Далі вона зазначає, що сам факт реєстрації вчинення воєнного злочину, подальше здійснення досудового розслідування та збір доказів у кримінальному провадженні дає підстави особі, яка зазнала шкоди внаслідок цього злочину, вимагати її відшкодування [8]. Також слід враховувати, що на відміну від цивільного позову в межах кримінального провадження, в порядку цивільного судочинства позивачу необхідно буде самотійно вчиняти процесуальні дії, спрямовані на збирання, отримання доказової бази, а також доводити причинно-наслідковий зв'язок між воєнним вторгненням і шкодою, за яку потерпілі вимагають відшкодування.

Існують міжнародні та національні механізми відшкодування шкоди, завданої країною-агресором. Так, С. Шрамко визначає судові та програмні механізми відшкодування шкоди, заподіяної в результаті військової агресії, а саме: звернення до національних судів, судів іноземних країн, Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ), Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй (далі — ООН), інвестиційного арбітражу, спеціально створених фондів або комісій [4, с. 373].

Л. Василенко і А. Бучинська виокремлюють наступні способи відшкодування шкоди, заподіяної в результаті військової агресії:

- 1) застосування інституту репарації, як виду відповідальності країни-агресора сплатити компенсаційні платежі, щоб відшкодувати завдані військовими діями іншій країні матеріальні збитки. Це можуть бути компенсація за втрату життя, травми та інші заподіяні населенню страждання, фінансові платежі, відновлення постраждалої інфраструктури, реконструкція пошкоджених будівель, споруд тощо;
- 2) може бути гуманітарна допомога (харчові продукти, медична допомога, засоби гігієни, будівельні матеріали тощо), спрямована на надання невідкладної допомоги тим, хто потерпів від військового конфлікту, з метою забезпечення мінімальних умов життя і допомоги у відновленні. Гуманітарну допомогу країні, яка постраждала від військової агресії, можуть надавати міжнародна спільнота та інші держави;
- 3) відшкодування шкоди за рішенням міжнародного суду: в разі, коли військова агресія визнається злочином проти міжнародного права, можуть бути започатковані судові процеси перед міжнародними судами, такими як Міжнародний кримінальний

суд або Міжнародний суд ООН. Після винесення вироку винна сторона може бути зобов'язана відшкодувати шкоду країні, яка постраждала;

- 4) допомога від міжнародних організацій, яка може включати звернення до міжнародних організацій, держав та громадських організацій, щоб отримати підтримку у відшкодуванні шкоди та відновленні країни [5, с. 104–105].

Під репараціями (лат. — відновлення, поновлення) у міжнародному праві розуміється одна з форм матеріальної відповідальності суб'єкта міжнародного права за шкоду, заподіяну внаслідок скоєного ним правопорушення іншому суб'єкту міжнародного права. Виплата репарації проводиться у вигляді реституції, грошової або іншої матеріальної компенсації, або одночасно реституції та компенсації. За своїм юридичним змістом репарація відрізняється від контрибуції, яка була даниною переможцеві у війні й існувала у міжнародно-правовій, практиці до 1919 року. Інститут репарації уперше був зафіксований у Версальському мирному договорі 1919 році, який зобов'язав Німеччину відшкодувати збитки, заподіяні нею під час Першої світової війни 1914–1918 роках. Сучасне міжнародне право передбачає матеріальну відповідальність держави за розв'язання агресивної війни — так званої військової репарації [16].

Слід враховувати, що для того щоб можна було на практиці застосувати репарацію, необхідно дотримуватися таких умов, як визнання країною-агресором своєї відповідальності за завдану шкоду в результаті військової агресії в рамках дипломатичних переговорів, згідно міжнародних судових рішень, шляхом підписання міжнародної угоди або резолюції між країною-агресором і країною, яка постраждала від агресії, в який має бути чітко визначений обсяг репарацій і включати компенсацію за матеріальні збитки, відшкодування за фізичні і психологічні травми, відновлення інфраструктури та соціальних служб, а також інші конкретні заходи, що відповідають потребам потерпілих. Утім слід визнати, що репарації на даному етапі застосувати не можливо, оскільки РФ не визнає не тільки своєї вини, а і взагалі порушує всі принципи та норми міжнародного права.

Разом з тим, у Резолюції «Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України», прийнятій на засіданні Генасамблеї ООН 14.11.2022 року, ухвалено низку ключових для України позицій [16]. По-перше, визнано факт порушення РФ своїх негативних обов'язків відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 від 14.12.1974 року, а саме щодо неприпустимості вчинення агресії. Це дає підстави Україні передбачити у національному законодавстві положення про те, що на державу-агресора покладається майнова відповідальність за будь-яку шкоду, заподіяну майну мирного населення в результаті бойових дій, незалежно від результатів цієї війни. По-друге, ре-

комендовано ООН спільно з Україною розробити механізм виплати репарацій. По-третє, рекомендовано спільно з Україною створити реєстр завданих збитків як майнового, так і немайнового характеру, що певним чином розв'яже і питання джерел відшкодування шкоди, завданої країною-агресором. І такий Реєстр збитків, завданих агресією РФ проти України (далі — Реєстр) утворений 12.05.2023 року, а для України набрав чинності з 19.12.2023 року.

ЄСПЛ є одним із найбільш доступних шляхів захисту порушеного права, оскільки він може розглядати як індивідуальні скарги, так і в аспекті держави в цілому. Утім, проблемою стало виконання рішень ЄСПЛ росією у зв'язку з тим, що держава-агресор денонсувала ЄСПЛ та перестала бути її стороною з 16.09.2022 року, що майже унеможливило отримання компенсації через ЄСПЛ [10, с. 5].

Відповідно до ст. 94 Статуту ООН, Рада безпеки ООН має повноваження на вчинення дій щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії. У межах таких повноважень може бути створена багатостороння комісія або механізм для управління процесом відшкодування. Тож, теоретично, Міжнародний суд ООН також може бути одним із варіантів відстоювання права на відшкодування збитків. Але, право вето Росії, як постійного члена Ради безпеки ООН, робить цей механізм практично недієздатним [10, с. 21].

Міжнародний кримінальний суд дозволяє жертвам отримати відшкодування збитків, але відповідні рішення виносяться після обвинувального вироку, що значно звужує коло осіб, які можуть отримати відшкодування. Враховуючи те, що Кремль не визнає рішення Міжнародного кримінального суду, перспективи розгляду таких справ, на думку фахівців, поки що є примарними [17].

Виявляється, що на даному етапі найбільш доступнішим способом відшкодувати шкоду, завдану військовими діями РФ, може бути пред'явлення позову до країни-агресора до національного суду. Однак при цьому слід враховувати застереження, визначені в ч. 1 ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» про те, що «пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України» [18].

Наведеною даною нормою закріплений судовий імунітет, який може бути абсолютний або обмежений. Для з'ясування їх правової природи слід звернутися до норм міжнародних актів, таких як Європейська конвенція про імунітет держав, прийняту

Радою Європи 16.05.1972 року [19], та Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, прийняту резолюцією 59/38 Генеральної Асамблеї 02.12.2004 року [20] можна розкрити суть обмеженого імунітету.

Статтею 5 Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності від 02.12.2004 року закріплено, що держава користується імунітетом, по відношенню до себе та своєї власності, від юрисдикції судів іншої держави з врахуванням положень даної Конвенції [20]. З одного боку, дана норма Конвенції яскраво ілюструє нам всі ознаки абсолютного імунітету. Але, з іншого боку, також слід враховувати застереження, встановлене ст. 12 цієї Конвенції, з якого слідує, що держава не може використовувати юрисдикційний імунітет перед судом іншої держави, якщо розглядається справа судом про відшкодування шкоди в результаті смерті, або в результаті тілесного ушкодження будь якої особи, або відшкодування шкоди завданої майну, в результаті ймовірних дій даної держави [20]. Тут вже йде мова про обмежений судовий імунітет і це стосується ситуацій, коли такі дії мають місце повністю або частково на території держави громадянином якої є потерпілий, і шкода завдана в той момент коли суб'єкт — заподіювач шкоди перебуває на території тієї держави, де заподіяна шкода.

Наведене кореспондується з положеннями ст. 11 Європейської конвенції, згідно якої держава не може посылатися на імунітет від юрисдикції в суді іншої держави, якщо судовий розгляд стосується компенсації за тілесні ушкодження або матеріальну шкоду, спричинену фактом, що мав місце на території держави, де проходить судовий розгляд, і якщо особа, що завдала шкоди, знаходилася там в той момент, коли цей факт відбувся [19]. У цьому зв'язку слід також враховувати практику ЄСПЛ, зокрема рішення від 14.03.2013 року у справі «Олейніков проти Росії» [21], в якому ЄСПЛ зробив висновок про те, що Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 року застосовується відповідно до звичаєвого міжнародного права навіть, якщо відповідна держава і не ратифікувала зазначену Конвенцію, за умови, що вона не заперечувала проти неї; та рішення від 23.03.2010 року у справі «Цудак проти Литви» [22], в якому ЄСПЛ також визнав існування звичаєвих норм у питаннях державного імунітету, переважання в міжнародній практиці теорії обмеженого імунітету держави, але наголосив на тому, що обмеження має переслідувати законну мету та бути пропорційним такій меті.

У міжнародному праві кодифіковані підстави для обмеження судового імунітету іноземної держави внаслідок завдання фізичної шкоди особі або збитків майну, це так званий «деліктний виняток» (англ. «tort exception»). Необхідними умовами для застосування «деліктного винятку», є: 1) принцип територіальності: місце дії/бездіяльності має бути на території держави суду; 2) присутність автора дії/

бездіяльності на території держави суду в момент вчинення дії/бездіяльності (агента чи посадової особи іноземної держави); 3) дія/бездіяльність ймовірно може бути привласнена державі; 4) відповідальність за дії/бездіяльність передбачена положеннями законодавства держави суду; 5) завдання смерті, фізичної шкоди особі, збитків майну чи його втрата; 6) причинно-наслідковий зв'язок між діями/бездіяльністю і завданням смерті, фізичної шкоди особі або збитків майну чи його втратою [23]. Наявність наведених умов має підтверджуватися належними, допустимими, достатніми та достовірними доказами наданими позивачем та іншими учасниками справи.

Дані конвенції відображають сучасну тенденцію розвитку міжнародного права, яка полягає в визнанні певних обмежень, в рамках яких іноземна держава може прагнути використовувати імунітет у цивільних справах. Однак на сьогодні у законодавстві і судовій практиці переважної більшості розвинених країн світу застосовується концепція обмеженого імунітету, що передбачає надання імунітету державі та її власності тільки у зв'язку з діяльністю, що має суверенну природу, відмовляючи в імунітеті тієї діяльності, що не пов'язана з виконанням державою суверенних функцій.

Позови про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, чи шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення, в цивільному процесі також можуть пред'являтися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача або за місцем заподіяння шкоди (ч. 3 ст. 28 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) [24]. Аналогічною є підсудність у господарському процесі (ч. 8 ст. 29 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України) [25]. Юрисдикційно це дозволяє потерпілим пред'являти позови до РФ за місцем заподіяння шкоди.

Відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» позивачі у справах за позовами до держави-агресора РФ про відшкодування завданої майнової та/або моральної шкоди у зв'язку з тимчасовою окупацією території України, збройною агресією, збройним конфліктом, що призвели до вимушеного переселення з тимчасово окупованих територій України, загибелі, поранення, перебування в полоні, незаконного позбавлення волі або викрадення, а також порушення права власності на рухоме та/або нерухоме майно звільняються від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях [26]. Дана норма покликана максимально зменшити витрати для потерпілих від військової агресії РФ осіб при поданні позову до суду.

За усталеною судовою практикою у справах проти РФ щодо відшкодування матеріальної шкоди підлягають встановленню наступні обставини: факт приналежності на праві власності пошкодженого майна певній особі (особам); факт пошкоджен-

ня майна; причинно-наслідковий зв'язок завданої шкоди; розмір завданої шкоди. А у справах про відшкодування моральної шкоди: факт заподіяння моральної шкоди (глибина та тривалість фізичних та душевних страждань, яка визначається залежно від особистих властивостей психіки потерпілого та характеру шкоди, яка йому завдана, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації тощо); протиправність дій, якими завдано моральну шкоду; ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування; причинно-наслідковий зв'язок між протиправними діям та завданою моральною шкодою [27, с. 7].

У постанові від 14.04.2022 року у справі № 308/9708/19 Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду (далі — КЦС ВС) зазначив, що особливістю правового статусу держави як суб'єкта міжнародних відносин є наявність у неї імунітету, який ґрунтується на загальному принципі міжнародного права «рівний над рівним не має влади і юрисдикції». Однак необхідною умовою дотримання цього принципу є взаємне визнання суверенітету країни, тож коли РФ заперечує суверенітет України та вчиняє щодо неї загарбницьку війну, жодних зобов'язань поважати та дотримуватися суверенітету цієї країни немає. У зв'язку з цим суд України, розглядаючи справу, де відповідачем визначено РФ, має право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії РФ, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни. ВС виходить із того, що в разі застосування деліктного винятку будь-який спір, що виник на її території в громадянина України, навіть з іноземною країною, зокрема РФ, може бути розглянутий і вирішений судом України як належним та повноважним судом, оскільки вчинення актів збройної агресії РФ не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави України, що закріплено у Статуті ООН. Також ВС виснував, що оскільки РФ вчиняє збройну агресію проти України з 2014 року та продовжує вчиняти її станом на момент постановлення цього рішення, то суд України, розглядаючи справу, де відповідачем визначено РФ, має право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії РФ, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни. Відтак, РФ вчинивши неспровокований та повномасштабний акт збройної агресії проти Української держави, численні акти геноциду Українського народу, не вправі надалі посилалися на свій судовий імунітет, заперечуючи тим самим юрисдикцію судів України на розгляд та вирішення справ про відшкодування шкоди, завданої такими актами агресії фізичній особі громадянину України [23]. За результатами

розгляду справи № 308/9708/19 Закарпатським апеляційним судом 27.07.2022 року прийнято рішення про стягнення з РФ на користь трьох потерпілих моральної шкоди в розмірі по 1 701 600 (один мільйон сімсот одна тисяча шістсот) гривень на кожного [28].

В іншій справі № 428/11673/19 у постанові від 18.05.2022 року КЦС ВС зазначив, що згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, обмеження права на справедливий суд, зокрема шляхом застосування судового імунітету держави, є таким що відповідає п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року лише у разі, якщо таке обмеження: 1) переслідує законну мету, 2) є пропорційне меті, яка переслідується, та 3) не порушує самої сутності права на доступ до суду (*Ashingdane v the United Kingdom* (скарга № 8225/78), рішення від 28.05.1985 року, § 57; *Oleynikov v. Russia* (скарга № 36703/04), рішення від 14.03.2013 року, § 55; *Fogarty v. the United Kingdom* (скарга № 37112/97), рішення від 21.11.2001 року, § 33; *Cudak v. Lithuania* (скарга № 15869/02), рішення від 23.03.2010 року, § 55). З наведених підстав КЦС ВС визнав, що підтримання юрисдикційного імунітету РФ позбавить позивача ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що є несумісним з положеннями п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Таким чином, звернення позивача до національного суду є єдиним розумно доступним засобом захисту права, позбавлення якого означало би позбавлення такого права взагалі, тобто заперечувало б саму сутність такого права [29]. В цій справі позов до РФ про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заданих збройною агресією РФ проти України задоволений частково, з держави РФ на користь позивача на відшкодування моральної шкоди стягнуто 1 000 000 грн., що за офіційним курсом Національного банку України на момент винесення рішення становить 25822 євро. В частині позовної вимоги про відшкодування матеріальної шкоди судом було відмовлено оскільки позивачем не доведено наявності складу цивільного правопорушення як необхідної умови застосування такої міри відповідальності, як стягнення збитків у вигляді упущеної вигоди, відтак заявлена позивачем до стягнення сума коштів, що являє собою імовірний розмір орендної плати, яку позивач гіпотетично міг би отримувати при наданні квартири в найм, відповідно, не є ні упущеною вигодою, ні реальними збитками [30].

У справі № 216/5657/22 про стягнення моральної шкоди, завданої військовими діями РФ в постанові від 20.06.2024 року КЦС ВС підкреслив, що розмір грошової компенсації моральної шкоди завданої особі внаслідок військової агресії РФ проти України може відрізнятись, залежно від того, на які обставини завдання моральної шкоди посиляється позивач та які обставини враховані судом при визначенні розміру грошової компенсації моральної шкоди.

Такими обставинами може бути, зокрема: смерть близьких осіб, каліцтво особи чи близьких осіб; місце проживання особи (різняється відчуття осіб, що проживають на території проведення бойових дій чи осіб далеко від цієї території); пошкодження або знищення рухомого майна; права які порушені внаслідок військової агресії РФ проти України [31] тощо. В цій справі позов задоволений частково.

Відповідно до обставин у справі № 760/17232/20-ц, КІЦС ВС у постанові від 18.05.2022 року зазначив, що звернення до українського суду є єдиним ефективним засобом судового захисту порушених прав та законних інтересів позивача. Наразі відсутні будь-які механізми або інші міждержавні домовленості між Україною та РФ щодо відшкодування збитків фізичним та юридичним особам, завданих внаслідок дій військової агресії РФ на території України. За таких обставин, застосування судового імунітету РФ (згідно, ч. 1 ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право») у даній справі не буде узгоджуватися із обов'язком України як держави і суду зокрема забезпечити реалізацію права позивача на справедливий суд. Враховуючи відсутність інших ефективних засобів судового захисту порушеного права позивача, застосування судового імунітету РФ буде порушенням самої сутності права на справедливий суд. Також, зважаючи на військову агресію РФ, якою порушується державний суверенітет України, застосування судового імунітету РФ буде непропорційним до своєї мети [32].

В господарському процесі Касаційний господарський суд у складі ВС у справі № 910/5699/23 в постанові від 06.11.2023 року зауважив, що у спорах про відшкодування шкоди, завданої державою (іноземною державою), на позивача згідно з п.п. 2, 4 ч. 3 ст. 162 ГПК України покладено обов'язок зазначити окрім безпосередньо держави, яка за його твердженням, завдала йому шкоди, орган (органи) відповідної держави, що його (їх) позивач зазначає порушником своїх прав. При цьому закон не вимагає конкретизації вимог (визначення сум, що підлягають стягненню тощо) до кожного із відповідачів — представницьких органів держави, якщо позивач визначив їх більше одного. Отже, позивач, звертаючись із позовними вимогами у цій справі про відшкодування шкоди, завданої військової агресією РФ, та вказавши відповідні представницькі органи РФ, яких позивач вважає порушниками прав у спірних правовідносинах та якими, за твердженням позивача, завдано шкоду у спірних правовідносинах, дотримав норм процесуального права, а саме п. 2 ч. 3 ст. 162 ГПК України [33]. В цій справі з РФ, в особі міністерства юстиції РФ та міністерства оборони РФ, на користь позивача стягнуто майнову шкоду — збитки у формі упущеної вигоди в розмірі 14 150 768 грн. 00 коп., що є еквівалентом 386 965 доларів 00 центів США або 363 297, понесені позивачем у зв'язку з військовою агресією рф проти України [34].

Наведені правові позиції ВС по вирішенню питання щодо судового імунітету у зазначеній категорії справ, а також визначення розміру компенсації майнової та моральної шкоди мають фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики у справах про відшкодування шкоди, завданої військовими діями РФ проти України. Однак не вирішеним залишається найважливіше питання забезпечення виконання прийнятих судових рішень про стягнення з РФ завданої війною шкоди (яких може бути сотні тисяч), на виконання яких будуть видані виконавчі документи, а національні органи державної виконавчої служби не зможуть їх виконати. Одним із шляхів виконання таких судових рішень може бути стягнення відшкодування завданої РФ шкоди за рахунок конфіскованого майна країни-агресора, розміщеного на територіях зарубіжних країн, але цей механізм ще також не достатньо відпрацьований.

За таких обставин, перш ніж звертатися до суду, населенню України варто використовувати наявні позасудові механізми відшкодування шкоди, завданої агресією РФ проти України, а до суду звертатися вже в останню чергу. Розглянемо ці позасудові механізми детальніше.

Перш за все слід брати до уваги Порядок надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій і розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією РФ, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 року № 947 (далі — Порядок № 947), який встановлює механізми надання та визначення розміру грошової допомоги у зазначених випадках [35]. Постраждалими визнаються громадяни України, іноземці та особи без громадянства, житлові будинки (квартири), яких пошкоджено/зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації, або проведення робіт з ліквідації її наслідків. Органи місцевого самоврядування, а в установлених законом випадках — військово-цивільні адміністрації населених пунктів проводять обстеження пошкодженого або зруйнованого житла, обліковують його, складають і затверджують списки постраждалих на відповідній території, збирають інформацію, необхідну для прийняття рішень щодо надання або відмови в наданні грошової компенсації та видають довідки про визнання особи постраждалою внаслідок надзвичайної ситуації [35, п. 4]. Рішення про надання постраждалим грошової допомоги та її розмір приймає Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади. За загальним правилом розмір грошової компенсації постраждалим визначається за показниками опосередкованої вартості спорудження житла у регіонах України відповідно до місцезнаходження житла, що є чинними на дату затвердження узагальненого

списку відповідно (але не більш як 300 тис. гривень за один об'єкт зруйнованого житла) [35, п. 32]. Вочевидь, що зазначений розмір грошової компенсації у разі повного руйнування житлового будинку або квартири є недостатнім для покриття реально завданих збитків.

29.03.2024 року постановою Кабінету Міністрів України № 365 затверджений Порядок подання заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, що завдані агресією РФ проти України, до Реєстру збитків, завданих агресією проти України, засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (далі — Порядок № 365), яким унормовано механізм подання заяв, категорії заяв (A3.1 Пошкодження або знищення об'єктів житлового нерухомого майна; A1.1 Вимушене внутрішнє переміщення; A2.1 Смерть близького члена сім'ї; A2.2 Зникнення безвісти близького члена сім'ї; A2.3 Серйозні тілесні ушкодження; A2.4 Сексуальне насильство; A2.5 Каткування або нелюдські чи такі, що принижують гідність, види поводження або покарання; A2.6 Позбавлення свободи; A2.7 Примусова праця або служба; A3.2 Пошкодження або знищення об'єктів нежитлового нерухомого майна; A3.6 Втрата доступу або контролю над нерухомим майном на тимчасово окупованих територіях) [36, п. 3].

Для подання заяви заявник (фізична особа — громадянин України): 1) створює особистий електронний кабінет користувача на Порталі Дія та проходить процедуру електронної ідентифікації та автентифікації, зокрема з використанням інтегрованої системи електронної ідентифікації, кваліфікованого електронного підпису та/або печатки, або удосконаленого електронного підпису та/або печатки, що базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису, та/або печатки, а також інших засобів електронної ідентифікації, які дають змогу однозначно встановлювати особу; 2) вносить відомості для формування заяви засобами Порталу Дія. Відомості, необхідні для формування заяви, отримуються/підтверджуються шляхом електронної інформаційної взаємодії з інформаційно-комунікаційними системами та публічними електронними реєстрами органів державної влади в установленому законодавством порядку [36, п. 5].

Реєстр збитків, завданих агресією проти України, засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (далі — Реєстр збитків), слугує для документального обліку доказів та інформації, що стосуються заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, завданих 24.02.2022 року або пізніше на території України в межах її міжнародно-визнаних кордонів, включаючи її територіальні води, всім зацікавленим фізичним і юридичним особам, а також державі Україна, включаючи її регіональні та місцеві органи влади, державні чи підконтрольні установи, міжнародно-протиправними діями РФ в Україні або проти України.

Робота Реєстру збитків, включаючи його цифрову платформу з усіма даними про заяви та докази, що містяться в ньому, має стати першою складовою майбутнього міжнародного компенсаційного механізму, який буде створено окремим міжнародним інструментом у співпраці з Україною (далі — Компенсаційний механізм). Точна форма майбутнього Компенсаційного механізму підлягає визначенню, але вона може включати комісію з розгляду заяв і компенсаційний фонд, уповноважені розглядати заяви та виносити рішення та/або виплачувати компенсацію за збитки, втрати чи шкоду, спричинені міжнародно-протиправними діями РФ в Україні або проти України [37, п. 2.5. ст. 2]. Слід враховувати, що Реєстр збитків в лише майбутньому має стати позасудовим механізмом відшкодування збитків, втрат чи шкоди, завданих військовою агресією РФ проти України.

Для оцінки (визначення розміру) реальних збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям, іншим суб'єктам господарювання всіх форм власності внаслідок втрати, руйнування або пошкодження їх майна у зв'язку зі збройною агресією РФ, оцінки (визначення розміру) упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності зазначеними суб'єктами господарювання, а також оцінки потреб у відновленні майна суб'єктів господарювання має застосовуватися Методика, затверджена наказом Міністерства економіки України та Фондом державного майна України від 18.10.2022 року № 3904/1223 [38]. Механізми оцінки (визначення розміру) реальних збитків, упущеної вигоди та оцінки потреб у відновленні, що наведені в цій Методиці, розроблено на підставі національних та міжнародних стандартів оцінки, а також керівних принципів Світового банку щодо оцінки збитків та інших матеріалів, що розроблені організаціями, визнаними у світовому співтоваристві, а відтак є обов'язковими для використання під час оцінки збитків, завданих постраждалим внаслідок збройної агресії РФ проти України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Військова агресія РФ проти України певною мірою змінила вектор міжнародної політики щодо країни-агресора та обумовила прийняття нових міжнародно-правових документів, спрямованих на забезпечення миру в Україні та притягнення до відповідальності РФ за завдану шкоду в Україні. В умовах воєнного стану в Україні на національному рівні прийняті нові нормативно-правові акти, внесені зміни до чинних щодо забезпечення дієвого механізму відшкодування шкоди, завданої військовими діями РФ проти України, формується судова практика.

Проведений нами аналіз дає підстави виокремити наступні можливі (деякі з перспективною дією в часі) механізми відшкодування шкоди, завданої військовою агресією РФ:

- 1) міжнародні:
 - подання заяви до Реєстру збитків згідно Порядку № 365;
 - стягнення відшкодування завданої РФ шкоди за рахунок конфіскованого майна країни-агресора, розміщеного на територіях зарубіжних країн;
- 2) національні:
 - судові (звернення з позовом до суду у порядку цивільного чи господарського судочинства, або пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні);
 - позасудові (звернення фізичної з заявою про проведення обстеження житла, зруйнованого внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією РФ та виплату грошової компенсації згідно Порядку № 947).

Вважаємо, що найближчій перспективі найбільш реальним варіантом вирішення питання забезпечення виконання прийнятих судових рішень про стягнення з РФ відшкодування за завдану війною

проти України шкоду може бути відпрацювання механізму стягнення такої шкоди за рахунок конфіскованого майна країни-агресора, розміщеного на територіях зарубіжних країн.

З одного боку, абз. 1 п. 31 Порядку № 947 унормовано, що під час визначення розміру грошової допомоги враховується розмір заподіяної матеріальної шкоди, страхових виплат, інших видів допомог. Але з іншого боку, Порядок № 947 визначає мінімальну межу розміру грошової допомоги постраждалим — від трьох до 15 прожиткових мінімумів для працездатних осіб (абз. 1 п. 31) та максимальну межу — не більш як 300 тис. гривень за один об'єкт зруйнованого житла (абз. 1 п. 32). Враховуючи реальні показники опосередкованої вартості спорудження житла у регіонах України вважаємо, що максимальна межа розміру грошової компенсації має бути збільшена хоча б до 500 тис. грн. у зв'язку з чим пропонуємо внести відповідні зміни до п. 32 Порядку № 947.

Література

1. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 29.07.2025).
2. Про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 р. № 1428-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 29.07.2025).
3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 29.07.2025).
4. Шрамко С. С. Правові механізми відшкодування шкоди жертвам воєнного конфлікту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2024. Вип. 84: частина 4. С. 371–376.
5. Василенко Л. П., Бучинська А. Й. Особливості відшкодування шкоди, завданою військовою агресією РФ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 104–104.
6. Квятківська Н. Позов до РФ про відшкодування збитків: чи можливо? *Юридичний вісник України Права людини*. 2022. С. 20.
7. Блага А. Б., Мартиненко О. А. Жертви збройного конфлікту в Україні: проблеми компенсації та відшкодування за спричинені збитки. *Право і суспільство*. 2019. № 3. Ч. 2. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-2-23/>
8. Яковлева С. Відшкодування шкоди, заподіяної війною: можливості українського правосуддя. *Юридична газета online*. No 13–16 (771–774). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vidshkoduvannya-shkodi-zapodiyanoi-viynoyu-mozhливosti-ukrayinskogo-pravosuddya.html> (дата звернення: 29.07.2025).
9. Moffett L. Reparation Options for the War in Ukraine (November, 2022). URL: <https://reparations.qub.ac.uk/assets/uploads/Reparation-Options-for-the-War-in-Ukraine-Moffett.pdf> (дата звернення: 29.07.2025).
10. Кошман А. Огляд національних та міжнародних механізмів захисту права власності, порушеного через агресію російської федерації. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/630/f18/bce/630f18bceed41958789112.pdf> (дата звернення: 29.07.2025).
11. Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 6. Т–Я. К.: «Укр. енцикл.», 2004. С. 441–442.
12. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 29.07.2025).
13. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.07.2025).
14. Гудій В. Компенсація за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю українців під час збройних конфліктів: як суди можуть захистити права постраждалих? *Юридична газета online*. 23.11.2023. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/kompensaciya-za-shkodu-zapodiyanu-zhittyu-ta-zdorovyu-ukrayinciv-pid-chas-zbroynih-konfliktiv-yak-su.html> (дата звернення: 29.07.2025).

15. Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 5. П.-С. К. : «Укр. енцикл.», 2003. С. 293.
16. Resolution adopted by the General Assembly on 14 November 2022. ES-11/5. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/693/55/pdf/n2269355.pdf> (дата звернення: 29.07.2025).
17. Запит на справедливість — відшкодування шкоди, постраждалим від злочинів внаслідок російської агресії. URL: <https://ecpl.com.ua/news/zapyt-na-spravedlyvist-vidshkoduvannia-shkody-postrazhdalym-vid-zlochyniv-vnaslidok-rosiyskoi-ahresii/> (дата звернення: 29.07.2025).
18. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 29.07.2025).
19. Європейська Конвенція про імунітет держав (ITS № 74) від 16.05.1972 р. URL: <https://zakon-pro.ligazakon.net/document/MU72014?land=UA&context=UA&an=2> (дата звернення: 29.07.2025).
20. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про юрисдикційні імунітети держав та їх власності від 02.12.2004 р. URL: <https://zakon-pro.ligazakon.net/document/MU04277?land=UA&context=UA&an=2> (дата звернення: 29.07.2025).
21. Case of Oleynikov v. Russia (Application no. 36703/04), 14 March 2013. HUDOC/European Court of Human Rights: сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117124> (дата звернення: 29.07.2025).
22. Case of Cudak v. Lithuania (Application no. 15869/02), 23 March 2010. HUDOC/European Court of Human Rights: сайт. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-97879%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-97879%22]}) (дата звернення: 29.07.2025).
23. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14.04.2022 року у справі № 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064> (дата звернення: 29.07.2025).
24. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 29.07.2025).
25. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 29.07.2025).
26. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 29.07.2025).
27. Ступак О. Відшкодування шкоди, завданої війною. Полтава. 02.05.2025 р. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Vidshkodyvanna_shkody_2025_02_05.pdf (дата звернення: 29.07.2025).
28. Постанова Закарпатського апеляційного суду від 27.07.2022 р. у справі № 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105639595> (дата звернення: 29.07.2025).
29. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 18.05.2022 року у справі № 428/11673/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635313> (дата звернення: 29.07.2025).
30. Рішення Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 06.11.2023 р. у справі № 428/11673/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114672920> (дата звернення: 29.07.2025).
31. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 20.06.2024 року у справі № 216/5657/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120065557> (дата звернення: 29.07.2025).
32. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 18.05.2022 року у справі № 760/17232/20-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312> (дата звернення: 29.07.2025).
33. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 06.11.2023 року у справі № 910/5699/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115272587> (дата звернення: 29.07.2025).
34. Рішення Господарського суду міста Києва від 10.09.2024 р. у справі № 910/5699/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122114163> (дата звернення: 29.07.2025).
35. Порядок надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій і розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 р. № 947. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.07.2025).
36. Порядок подання заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, що завдані агресією РФ проти України, до Реєстру збитків, завданих агресією проти України, засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2024 року № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.07.2025).
37. Про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України : Резолюція CM/Res(2023)3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23#n32 (дата звернення: 29.07.2025).
38. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності: наказ Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18.10.2022 р. № 3904/1223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text> (дата звернення: 29.07.2025).

References

1. Pro oboronu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 r. № 1932-KhII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> [in Ukrainian].
2. Pro zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vchynennia Rosiiskoiu Federatsiiei henotsydu v Ukraini»: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 14.04.2022 r. № 1428-IKh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> [in Ukrainian].
3. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 15.04.2014 r. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> [in Ukrainian].
4. Shramko S. S. Pravovi mekhanizmy vidshkoduvannia shkody zhertvam voieienoho konfliktu v Ukraini. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya Pravo. 2024. Vyp. 84: chastyna 4. S. 371–376 [in Ukrainian].
5. Vasylenko L. P., Buchynska A. I. osoblyvosti vidshkoduvannia shkody, zavdanoiu viiskovoiu ahresiiei rf. Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal. 2023. № 6. S. 104–104 [in Ukrainian].
6. Kviatkovska N. Pozov do rf pro vidshkoduvannia zbytkiv: chy mozhlyvo? Yurydychnyi visnyk Ukrainy Prava liudyny. 2022. S. 20 [in Ukrainian].
7. Blaha A. B., Martynenko O. A. Zhertvy zbroinoho konfliktu v Ukraini: problemy kompensa-tsii ta vidshkoduvannia za sprychyneni zbytky. Pravo i suspilstvo. 2019. № 3. Ch. 2. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-2-23/> [in Ukrainian].
8. Yakovlieva S. Vidshkoduvannia shkody, zapodiianoi viinoiu: mozhlyvosti ukrainskoho pra-vosuddia. Yurydychna hazeta online. No 13–16 (771–774). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vidshkoduvannya-shkodi-zapodiyanoi-viynoy-mozhlyvosti-ukrayinskogo-pravosuddya.html> [in Ukrainian].
9. Moffett L. Reparation Options for the War in Ukraine (November, 2022). URL: <https://reparations.qub.ac.uk/assets/uploads/Reparation-Options-for-the-War-in-Ukraine-Moffett.pdf>
10. Koshman A. Ohliad natsionalnykh ta mizhnarodnykh mekhanizmiv zakhystu prava vlasnosti, poru-shenoho cherez ahresiiu rosiiskoi federatsii. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/630f18bcecd41958789112.pdf> [in Ukrainian].
11. Yurydychna entsyklopediia: V 6 t. Redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. T. 6. T-Ya. K.: «Ukr. entsykl.», 2004. S. 441–442 [in Ukrainian].
12. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
13. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
14. Hudii V. kompensatsiia za shkodou, zapodiianu zhyttiu ta zdoroviu ukrayintsev pid chas zbroinykh konfliktiv: yak sudy mozhut zakhysty prava postrazhdalym? Yurydychna hazeta online. 23.11.2023. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/kompensatsiya-za-shkodou-zapodiyanu-zhyttiu-ta-zdorovyu-ukrayinciv-pid-chas-zbroynih-konfliktiv-yak-su.html> [in Ukrainian].
15. Yurydychna entsyklopediia: V 6 t. Redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. T. 5. P-S. K.: «Ukr. entsykl.», 2003. S. 293 [in Ukrainian].
16. Resolution adopted by the General Assembly on 14 November 2022. ES-11/5. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/693/55/pdf/n2269355.pdf> [in Ukrainian].
17. Zapyt na spravedyvist — vidshkoduvannia shkody, postrazhdalym vid zlochyniv vnaslidok rosiiskoi ahresii. URL: <https://ecpl.com.ua/news/zapyt-na-spravedlyvist-vidshkoduvannia-shkody-postrazhdalym-vid-zlochyniv-vnaslidok-rosiiskoi-ahresii/> [in Ukrainian].
18. Pro mizhnarodne pryvatne pravo: Zakon Ukrainy vid 23.06.2005 r. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> [in Ukrainian].
19. Yevropeiska Konventsiiia pro imunitet derzhav (ITS № 74) vid 16.05.1972 r. URL: <https://zakon-pro.ligazakon.net/document/MU72014?land=UA&context=UA&an=2> [in Ukrainian].
20. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro yurysdyktsiini imunitety derzhav ta yikh vlasnosti vid 02.12.2004 r. URL: <https://zakon-pro.ligazakon.net/document/MU04277?land=UA&context=UA&an=2> [in Ukrainian].
21. Case of Oleynikov v. Russia (Application no. 36703/04), 14 March 2013. HUDOCEuropean Court of Human Rights: sait. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117124>
22. Case of Cudak v. Lithuania (Application no. 15869/02), 23 March 2010. HUDOCEuropean Court of Human Rights: sait. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-97879%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-97879%22]})
23. Postanova Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 14.04.2022 roku u spravi № 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064> [in Ukrainian].
24. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
25. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.11.1991 r. № 1798-KhII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> [in Ukrainian].

26. Pro sudovyi zbir: Zakon Ukrainy vid 08.07.2011 r. № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> [in Ukrainian].
27. Stupak O. Vidshkoduvannia shkody, zavdanoi viinoiu. Poltava. 02.05.2025 r. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Vidshkodyvanna_shkody_2025_02_05.pdf [in Ukrainian].
28. Postanova Zakarpatskoho apeliatsiinoho sudu vid 27.07.2022 r. u spravi № 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105639595> [in Ukrainian].
29. Postanova Kasatsiinoho tsyvilnogo sudu Verkhovnoho Sudu vid 18.05.2022 roku u spravi № 428/11673/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635313> [in Ukrainian].
30. Rishennia Novomoskovskoho miskraionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 06.11.2023 r. u spravi № 428/11673/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114672920> [in Ukrainian].
31. Postanova Kasatsiinoho tsyvilnogo sudu Verkhovnoho Sudu vid 20.06.2024 roku u spravi № 216/5657/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120065557> [in Ukrainian].
32. Postanova Kasatsiinoho tsyvilnogo sudu Verkhovnoho Sudu vid 18.05.2022 roku u spravi № 760/17232/20-ts. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312> [in Ukrainian].
33. Postanova Kasatsiinoho hospodarskoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 06.11.2023 roku u spravi № 910/5699/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115272587> [in Ukrainian].
34. Rishennia Hospodarskoho sudu mista Kyieva vid 10.09.2024 r. u spravi № 910/5699/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122114163> [in Ukrainian].
35. Poriadok nadannia ta vyznachennia rozmiru hroshovoi dopomohy postrazhdalym vid nadzvychainykh sytuatsii i rozmiru hroshovoi kompensatsii postrazhdalym, zhytlovi budynky (kvartyry) yakykh zruinovano vnaslidok nadzvychainoi sytuatsii voiennoho kharakteru, sprychynenoi zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.12.2013 r. № 947. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
36. Poriadok podannia zaiav pro vidshkoduvannia zbytkiv, vtrat chy shkody, shcho zavdani ahresiieiu RF proty Ukrainy, do Reiestru zbytkiv, zavdanykh ahresiieiu proty Ukrainy, zasobamy Yedynoho derzhavnoho vebportalu elektronnykh posluh: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.03.2024 roku № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
37. Pro vstanovlennia Rozshyrenoi chastkovoii uhody pro Reiestr zbytkiv, zavdanykh ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: Rezoliutsiia CM/Res(2023)3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23#n32 [in Ukrainian].
38. Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia shkody ta obsiahu zbytkiv, zavdanykh pidpriemstvami, ustanovami ta orhanizatsiiami usikh form vlasnosti vnaslidok znyshchennia ta poshkodzhennia yikh maina u zviazku iz zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii, a takozh upushchenoi vyhody vid nemozhlyvosti chy pereshkod u provadzhenni hospodarskoi diialnosti: nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy ta Fondu derzhavnoho maina Ukrainy vid 18.10.2022 r. № 3904/1223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text> [in Ukrainian].